

KORA BRONZKORI TELEPÜLÉSNYOMOK MEZŐCSÁT-OROSZDOMBON

S. KOÓS JUDIT

A Dél-borsodi síkság legnagyobb településének, Mezőcsátnak a neve nem ismeretlen a régészeti szakirodalomban. A Tisza árterének vastag löszös homokja, a vízközelség indokolták azt a települési sűrűséget, amelyet az emberek az évezredek során itt kialakítottak.

A község területe, illetve határa rendkívül gazdag régészeti lelőhelyekben. A dolgozat témájaként választott korszak emlékének – ha csak szigorúan a település közvetlen környezetét nézzük – négy helyről került napvilágra. A Mezőcsáttól ÉNy-i és Ny-i irányban húzódó Pástidomb, Laposhalom és Harangdomb a kora bronzkori hatvani kultúra tell-települései, az egykori Csincse-patak partján emelkednek, egymástól mindössze 2-3 km-re. Ezt a közelséget minden valószínűség szerint stratégiai szempontok is indokolták.¹

A negyedik lelőhely, *Oroszdomb*, a falu északi részén, de még annak területén található. A környezetéből magasan kiemelkedő homokdombot annak idején széles vízfolyás ölelte körül.

A Mezőcsát-Höröcsögösön végzett ásások ideje alatt tett terepbejárások során figyelt fel Kalicz Nándor a kedvező földrajzi adottságokkal rendelkező területre, majd végzett itt próbaásatást 1960-ban.² Ennek során egy 7×4 m-es blokkot nyitottak, amelyben a felső 50 cm kevert, szürke föld, benne a badeni kultúra rövid ideig tartó megtelepedésének szórványos nyomaival, valamint a hatvani kultúra cserepeivel, állatcsonttal és kevés égett agyagdarabkával.

A blokk déli részén, a felszíntől 45 cm mélyen szabálytalan kör alakú folt mutatkozott. Kibontása után egy 225×300 m átmérőjű, 160 cm mélységű gödör rajzolódott ki (1. sz. gödör), melynek tartalma ugyancsak hatvani emlékeanyag.

A felszínre került cseréptöredékek bemutatása:

*A leletek leírása:*³ (1–2. ásonyom, –45 cm-ig)

1. Belül szürke, kívül barna, durvított felületű, elvékonyodó, egyenesre levágott perem (1. t. 1).
2. Szürke foltos, fényezett felületű, finom kidolgozású, kihajló, elvékonyodó perem (1. t. 2).
3. Vörösesbarna, durva kidolgozású, vastag falú, mélyen bevagdalt díszű perem (1. t. 3).
4. Szürke, finom kidolgozású, belül fényezett, kívül durvított felületű, egyenesen felfutó peremtöredék a fül csonkjával (1. t. 4).
5. Szürke, finom kidolgozású, élesen kihajló peremtöredék. 1-1 sor mélyen bebökődött minta díszíti (1. t. 5).

1. Kalicz N., 1968. 117.

2. Kalicz N., 1968. 117–118. A próbaásatásról szóló jelentést l. Mezőcsát-Höröcsögös ásatási napló, MNM Régészeti Adattár VI. 114/1961. leltári szám alatt, Patek Erzsébet és Kalicz Nándor ásatása. Itt szeretném megköszönni Kalicz Nándornak, hogy a leletanyag közlési jogát átengedte.

3. A leletek a Herman Ottó Múzeumban kerültek bejelentésre 89.4.1–43. leltári szám alatt.

6. Belül szürke, kívül barna, széles szalagfűl textilmintával díszítve (1. t. 6).
7. Szürke, közepes kidolgozású, ívelt falú, függőleges seprűzéssel díszített oldaltörödédek (1. t. 7).
8. Belül szürke, kívül barna, jó minőségű, felületén alig észlelhető seprűzés nyomaival (1. t. 8).
9. Vörösre égetett, jó minőségű, vastag falú, seprűzött oldaltörödédek (1. t. 9).
10. Szürkésbarna, jó minőségű, függőlegesen seprűzött felületű törödédek (1. t. 10).
11. Belül szürke, kívül vörösesbarna, durván seprűzött felületű törödédek (1. t. 11).
12. Világosbarna, jó minőségű, széles, lapos, textildíszes felületű szalagfűl törödéke. A fülön keresztirányú, bevagdalt bordadísz (1. t. 12).
13. Sárgásbarna, jó minőségű, profilált aljtörödédek, felületén mély bevagdolások (1. t. 13).
14. Szürkésbarna színű, vastag falú, textilmintával díszített oldaltörödédek (1. t. 14).
15. Szürke, jó minőségű, élesen kihajló, ívelt peremtörödédek, felületén fényezés nyomaival (2. t. 1).
16. Szürke, jó minőségű, fényezett felületű, elvékonyodó falú, egyenesre levágott peremtörödédek (2. t. 2).
17. Sárgásbarna, közepesen kidolgozott, ívelt falú, seprűzött díszű peremtörödédek (2. t. 4).
18. Belül szürke, kívül vörösesbarna, durva kidolgozású, seprűdízses törödédek (2. t. 7).
19. Szürkésbarna színű, durva kidolgozású, függőlegesen seprűzött oldaltörödédek (2. t. 9).

3. ásónyom (-45-60 cm)

20. Sárgásbarna, finom kidolgozású, fényezett felületű, vastag falú, elvékonyodó és élesen kihajló, bevagdolásokkal tagolt peremtörödédek (2. t. 3).
21. Szürke, finom kidolgozású, fényezett felületű, élesen kihajló, elvékonyodó peremtörödédek (2. t. 5).
22. Barna színű, közepes kidolgozású, seprűzött díszű oldaltörödédek (2. t. 6).
23. Világosbarna színű, közepes minőségű, seprűzött díszű oldaltörödédek (2. t. 8).
24. Világosbarna, közepes minőségű, mélyen seprűzött törödédek (2. t. 10).

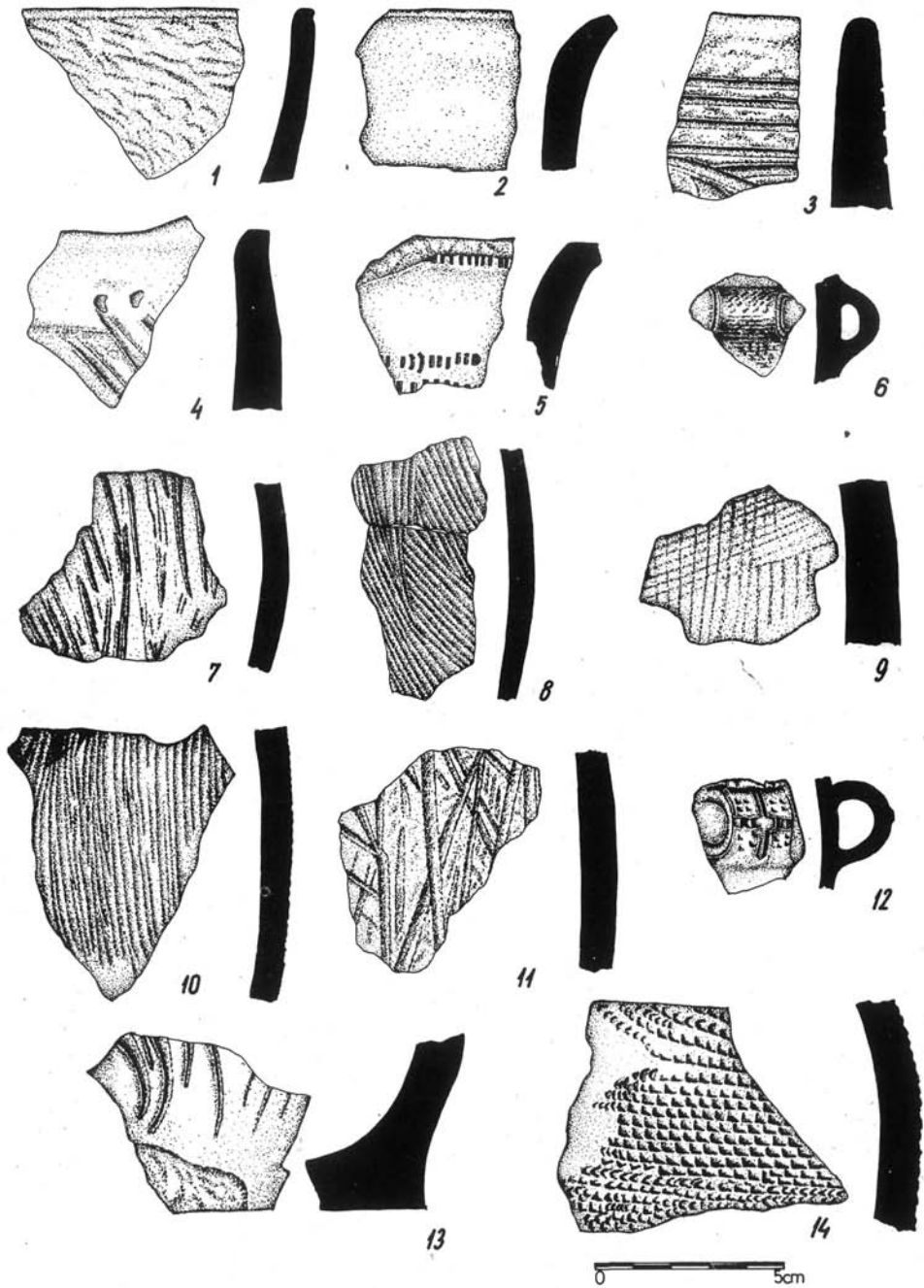
1. gödör

25. Szürke színű, közepes minőségű, ívelt falú, elvékonyodó peremtörödédek, függőleges seprűzéssel díszítve (3. t. 1).
26. Belül szürke, kívül világosbarna, finom kidolgozású, élesen kihajló peremtörödédek (3. t. 2).
27. Világosbarna, fényezett felületű, tölcserés szájú peremtörödédek (3. t. 3).
28. Vörösesbarna, textildíszes szalagfűltörödédek (3. t. 4).
29. Szürke színű, vastag falú, durva kidolgozású, seprűdízses törödédek (3. t. 5).
30. Belül szürke, kívül vörösesbarna színű, textilmintával díszített oldaltörödédek (3. t. 6).
31. Belül világosbarna, kívül szürke, vastag falú, textildíszes törödédek (3. t. 7).
32. Szürke-barna foltos, jó minőségű, sima felületű, profilált aljtörödédek (3. t. 8).
33. Belül szürke, fényezett, kívül vörösesbarna, durván seprűzött fenéktörödédek (3. t. 9).
34. Belül szürke, kívül sárgásbarna színű, seprűzött felületű, profilált aljtörödédek (3. t. 10).

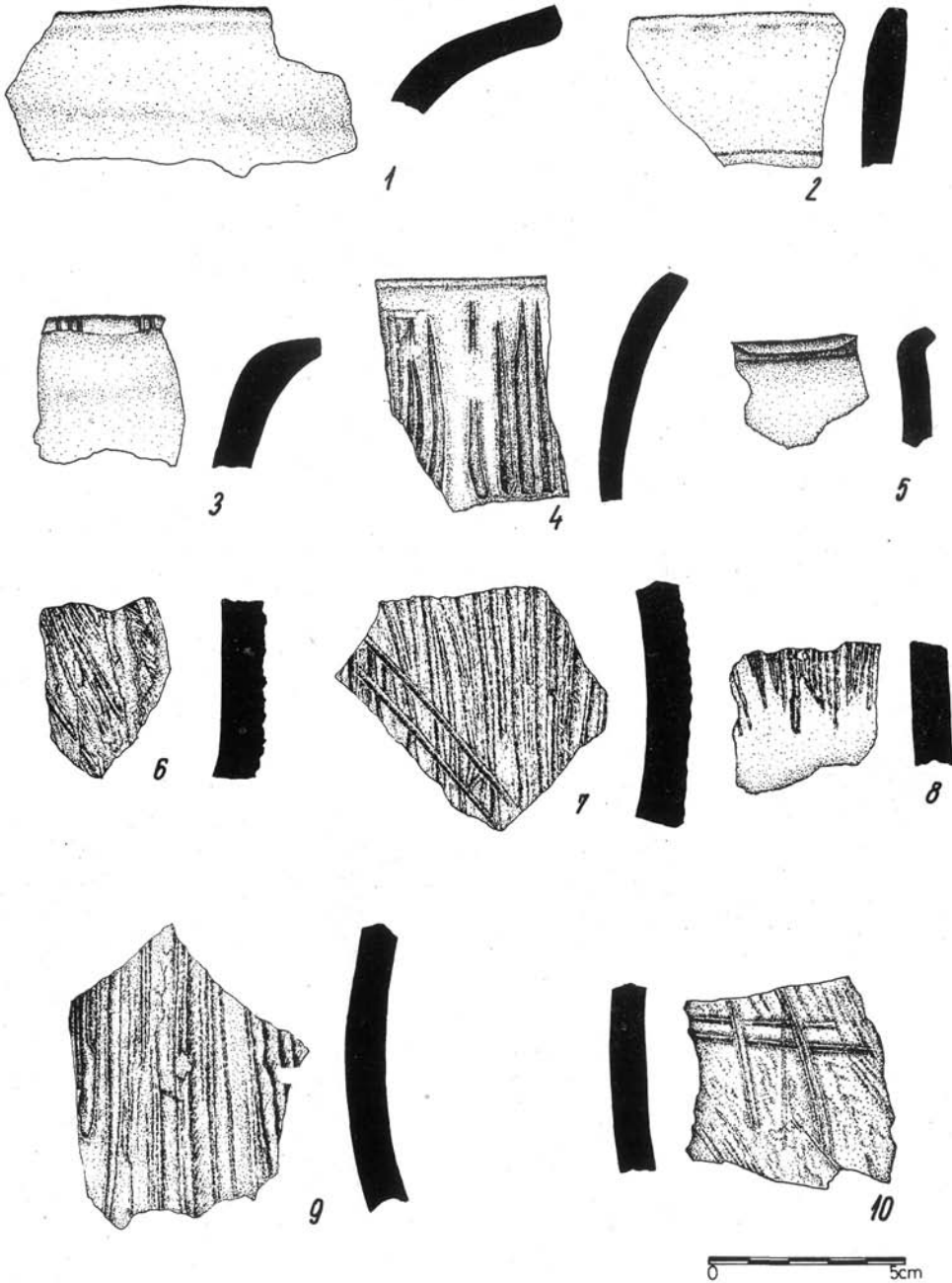
Az ásatás folyamán előkerült kerámiaanyag eléggé egyöntetűnek tűnik. A cserepek nagy részét homokkal vagy apró kavicsal soványított agyagból készítették, felületüket a legtöbb esetben durva, mély seprűzéssel, illetve textilmintával díszítették. Felismerhetőek a hatvani kultúra egyes edénytípusai, így az általános formát képviselő fazekak egyenes vagy kihajló peremű, profilált aljú változatai (1. t. 3, 13, 2. t. 4, 3. t. 1, 8-10). Kis csupor törödékei lehettek az 1. t. 1, és a 2. t. 5 darabjai, míg az 1. t. 2, 4 és a 2. t. 2, talán korszokhoz tartozhattak. Néhány élesen kihajló peremtörödédekben a kultúra egy-egy jellegzetes táltípusának részletét véltük felfedezni, mint pl. 1. t. 5, 2. t. 3, 3. t. 2.

A hatvani kultúra talán legfontosabb edénytípusai az amforák, melyek a kultúra életének végéig fellelhetőek. Tölcserés szájú peremtörödéke az 1. gödörben fordult elő (3. t. 3). A textildíszes szalagfűlek is minden valószínűség szerint az előző edénytípus egy-egy példányán lehettek (1. t. 6, 9, 3. t. 4). A söprűs, ill. textilmintával díszített oldaltörödédek a kis- és nagyméretű fazekakhoz, csészékhez, csuprokhoz, tálakhoz és amforákhoz egyaránt tartozhattak (1. t. 7-11, 14, 2. t. 6-10, 3. t. 5-7).⁴ Az 1. ásónyom

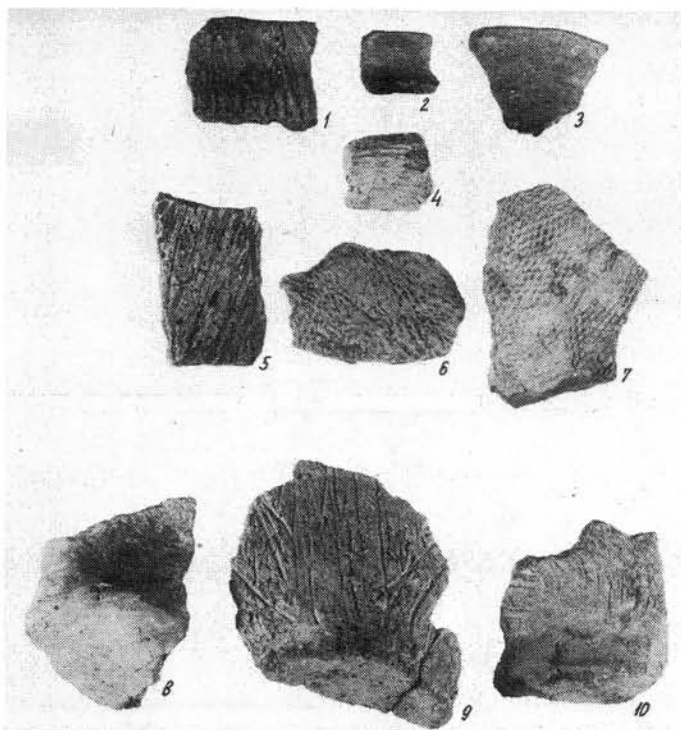
4. A leletanyag összetétele, jellege nem ad módot részletes analízisre, így a törödékeket Kalicz Nándor monografikus feldolgozása, valamint ásatási megfigyelései segítségével határoztuk meg. Ehhez l. *Kalicz N.*, 1968. 149-153.; uő. 1984. 196-198. LII-LV. táblák.

1. tábla. A hatvani kultúra cseréptörédei Mezőcsát-Oroszdombról
 (A rajzokat Józsné Homola Krisztina, a fotót Kulcsár Géza készítette.)

2. tábla. A hatvani kultúra cseréptöredékei Mezőcsát-Oroszdombról

3. tábla. A hatvani kultúra cseréptöredékei
Mezőcsát-Oroszdombról

kevert földjéből két sárga színű, jól megmunkált darab került napvilágra, melyek egyértelműen hordozható tűzhelyek „kapu”, illetve rostélyrészei voltak.

Jóllehet a kerámialeletek csak korlátozott analízisre adnak lehetőséget, azonban felvetődik a kérdés, hogy a hatvani kultúra mely szakaszában használták a telepet? Az általános formák és a jobbára díszítetlen töredékek között egy textilmintás, bevagdalt bordadíszes szalagfűl (1. t. 12), valamint egy ék alakú bebökődésekkel sormintázott peremdarab (1. t. 5) alapján feltételezhetjük, hogy a kultúra II. szakaszában is éltek az Oroszdombon.⁵

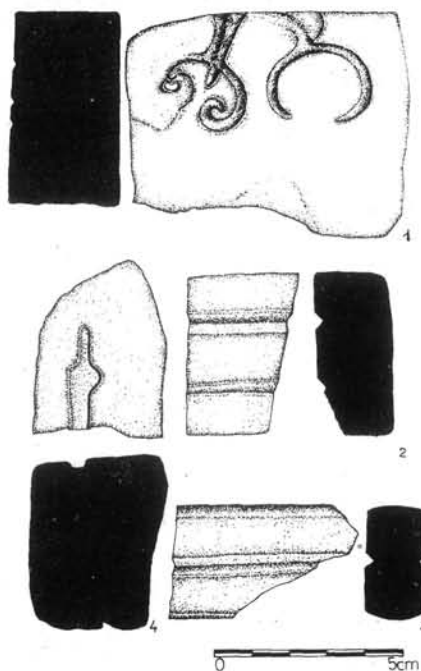
A leletegyüttes legérdekesebb, legértékesebb darabja egy öntőminta, mely a 2. ásonyomból származik.

Az öntőminta leírása: Sárga színű, homokkőből készült, hosszanti oldalán két csüngő negatívja látható. A ferdén egymás felé forduló ékszerek közül az egyik bepödött végű, középtaggal ellátott, a másik, mely nagyobb az előzőnél, nyitott végű típus. Mindkettő függesztője kiszélesedő, az utóbbinál azonban az öntőminta e helyütt sérült. Méretei: H: 7,8 cm, Sz: 4,7 cm és 6,3 cm, M: 3,9 cm. Töredékes.

A mezőcsáti csüngős öntőmintának szinte csaknem pontos megfelelője Tiszafüred-Ásotthalom lelőhelyről került elő.⁶ Ez is homokkőből készült, de kétoldali használatú, s mindkét oldalán az általunk ismertetett ékszertípus negatívja látható. Figyelemre

5. Kalicz N., 1968. 157.; uő. 1984. 199.

6. Bóna I., 1960. 261–268.; Mozsolics A., 1967. 100–102.; Kovács T., 1984a. 380.

4. tábla. 1. Öntőminta Mezőcsát-Oroszdombról két csüngővel;
2-3. Bronzhuzalok öntőmintái Felsővadász-Várdombról;
4. Miniatűr tör öntőmintája Felsővadász-Várdombról

méltó, hogy ugyanúgy méretbeli eltérések tapasztalhatóak itt is a két félhold alakú csüngő között a középtag nélküli javára, amint azt a mezőcsáti esetében megfigyelhetjük⁷ (4. t. 1).

Bóna István a más lelőhelyekről már ismert bronz ékszertípusok vizsgálatával határozta meg a tiszafüredi lelet korát és sorolta azt a koszideri időszak emlékei közé.⁸

A kisapostagi kultúra temetőjének Dunaújváros-Kosziderpadláson feltárt hamvasztásos sírjai között egy bronzöntőé öntőmintaleleteket is rejtett.⁹ A két formán látható összesen három egyszerű, nyitott végű, félhold alakú csüngő analóg a mezőcsáti és a tiszafüredi darabokkal. Mozsolics Amália a mellékletként sírba helyezett tipikus kisapostagi füles csésze alapján a B II időszakra (Ercsi leletek kora) teszi a leletgyűttest.¹⁰

A szomszédos szlovákiai területek sem sokkal gazdagabbak e tekintetben. Az A. Točík által publikált öntőminta Veseléről szintén kétoldalas, egyiken két, félhold alakú, a másikon tölcseres csüngővel.¹¹ A ratkovcei lelet félhold alakú díszje is e körbe tartozik, ugyanakkor ez a darab egy figyelemre méltó technikai megoldást is nyújt:

7. Bóna I., 1960. II. t. 1-2.

8. Bóna I., i. m. 268. Megemlítenő, hogy Bóna István ebben a munkájában a halomsíros kultúra végére helyezi a koszideri típusú raktárléleteket.

9. Mozsolics A., 1967. 100. 19. t. 1-4.

10. Mozsolics A., i. m. 101.

11. Točík, A. 1964. 37. t. 7-8.; Furmánek, V. 1980. 47. 210. és 210 A ábrák; Kovács T., 1984a. 379.

nevezetesen, hogy mivel az egyes negatívokat egy közös öntőcsatorna kötötte össze, ezért ugyanabban a formában egyidejűleg több csüngőt is lehetett önteni.¹² Minden bizonnyal ilyen módszerrel készülhettek az említett veselői és a mezőcsáti példányok csüngői is.

Ugyan nem a vizsgált típusok, de egy nagyméretű, félhold alakú öntőminta-töredéke ismert Barcáról is.¹³

Újabbán L. Olexa tárt fel a Nyžná Mišľa-i (Alsómislye) temetőben két olyan sírt, melyekbe mellékletként fémöntéssel kapcsolatos tárgyakat, öntőmintákat, öntvényeket helyeztek. E tények is igazolni látszanak azt a feltételezést, mely szerint az egyes telepeken külön, önálló öntőműhelyek működhettek.¹⁴

A mezőcsáti öntőminta korát meghatározandó, külön kell tárgyalnunk a kétféle csüngőtípust. Az egyik, a korábbiak tűnő, félhold alakú, egyszerűbb technikai megoldást feltételez, míg a másik, az ún. tüskés csüngő használata az előbbinél lényegesen szűkebb időhatárok közé szorítható. Ez egyúttal megkönnyíti e típus pontos datálását is, hiszen az eddig előkerült darabok lelőköörülményei szinte kivétel nélkül hitelesek. Feltűnésükkkel a koszideri periódustól kell számolnunk, amikor is megjelennek a korszak temetőiben és raktárleleteiben. Sírokból kerültek felszínre a geleji,¹⁵ telepekről a nagyrozvágyi¹⁶ és a tiszakeszi¹⁷ csüngők – hozzáátve, hogy ez utóbbi előfordulása bizonytalan.

Szlovákiai területeken jóval nagyobb számban találkozunk az adott leletípussal. Legismertebbek a Barca D/2 szektorában felszínre került depólelet darabjai,¹⁸ de Hodejov I. és Spišský Štvrtok (Csütörtökhely) lelőhelyekről is származnak analóg példányok.¹⁹ Újabbán L. Olexa közölte a Nižná Myšľa-i (Alsómislye) ásatásának 76. sírjából egy nyakláncot, amelyet bronzcsövecskék és félhold alakú, középtagos csüngők alkottak.²⁰

Ami az időrendet illeti, Bóna István a tiszakeszi lelettel a következő, koszideri típusú leletegyütteseket hozza kapcsolatba: Rákospalota, Alsónémedi, Koszider I., Tőkés, Orosipusza és Barca.²¹ Mozsolics Amália egyértelműen a koszideri fémműveség emlékeként tartja számon e tárgyakat.²² A csüngőtípus datálásánál Hänsel szűkebb időhatárral számol, mint a másiknál. Véleménye szerint a Fűzesabony–Ottomány területeken elterjedt ékszer időtartama is csak addig tart, amíg az említett két kultúráé.²³

A szlovákiai kutatás a tárgyalat ékszertípus megjelenését a Kárpát-medencében a középső bronzkor elejére helyezi.²⁴ Hogy a korszak szinte minden fázisában megtalál-

12. *Furmánek, V.* 1980. 47. 182. ábra; *Novotná, M.* 1983. 1. tábla.

13. *Furmánek, V.* i. m. 47. 116. ábra.

14. *Novotná, M.* 1983. 67.; *Olexa, L.* 1987. 267–268.

15. *Kemenczei T.*, 1979. 39. IX. t. 8., 10–68. sír.

16. A szerző leletanyaga, melyből egy nagyméretű, félhold alakú lemezcsüngő ismertetése jelent meg eddig. *Vö. S. Koós J.*, 1986–87. 69–80. A további bronztárgyak a következők: Két körbördás fejű, tüskés tutulus, nyitott végű, vésett díszű karperec, két, kerek átmetszetű bronzhuzalból tekerceselt gyűrű, négy négyzetes átmetszetű bronzhuzal töredéke, lekerekített markolatlapos, 3 nitszeges középbördás tör töredéke, valamint a tárgyalat félhold alakú, visszapödrött végű, középtaggal ellátott csüngő.

17. *Bóna I.*, 1958. 233. IV. t. alsó kilenc; *Mozsolics A.*, 1967. 87.

18. *Hájek, L.* 1957. 9. ábra; *Vladár, J.* 1973. 10. ábra.

19. *Furmánek, V.* 1980. 24. 10. t. 247–255., 11. t. 278–279., 293–294. Itt említi meg a szerző, hogy Barcáról agyagból készült csüngőutánzatok is napvilágra kerültek.

20. *Olexa, L.* 1982. 3. ábra 1–2.

21. *Bóna I.*, 1958. 214. 29. lábjegyzet.

22. *Mozsolics A.*, 1967. 87.

23. *Hänsel, B.* 1968. 116.

24. *Furmánek, V.* 1981. 41–42.

hatóak, arra az ottományi kultúra klasszikus időszakába tartozó bárcai és Spišský Štvrtok-i (Csütörtökhegy),²⁵ a koszideri bronzok idősebb emlékei közé sorolt Nížná Myšľa-i (Alsómislye),²⁶ és a hodejovi csüngők²⁷ szolgálnak bizonyítékkul. Továbbélésüket egészen a Reinecke-bronzkor B I időszakáig követhetjük nyomon, ahol a pilinyi kultúra legkorábbi hamvasztásos sírjainak mellékleteként tűnnek fel.²⁸

A másik csüngőtípus datálásánál az előbbinél tágabb időhatárokkal kell számolnunk. Legkorábbi leleteik a kisapostagi kultúra sírjaiban lelhetők fel, melyek ugyan nyitottak, de csaknem szabályos kört alkotnak.²⁹ Analóg ékszerek az ercsi leletegyüttesből is felszínre kerültek, de ezek között némelyiknek már kissé visszapödrött a vége.³⁰ További példányokat a dunaújvárosi temető kulcsi csoportjának sírjai is tartalmaztak.³¹ Fentiek ismeretében Mozsolics Amália a kisapostagi kultúra időszakára (B II) datálja e korábbi típust, megjegyezve, hogy a B III depóban és sírjaiban már nem túl gyakoriak.³²

A kutatás egyetért abban a kérdésben, hogy ezek a csüngők már a kora bronzkorban megjelentek és az egész középső bronzkor folyamán változatlan formában továbbéltek.³³ V. Furmánek Mozsolics meghatározásából kiindulva megkérdőjelezi a kora bronzkor eleji keltezését (B II), mert szerinte csak az ezt követő periódusra tehető megjelenésük, amikor Szlovákia területén már a fejlett Aunjetitz- és a Hurbanovo-típus uralkodik.³⁴

A tárgyalt ékszertípus elterjedését nemcsak a Kárpát-medence egész területére, hanem a szomszédos vidékekre is kiterjeszti. Továbbélésükkel a pilinyi és a lausitzi kultúrák, tehát a középső halomsíros időszakig (RBB₂-BC₁) számol.³⁵

Visszatérve kiindulási pontunkhoz, az öntőmintákhoz, a következőket kívánjuk megjegyezni: Sajnos az idézett öntőminták száma meglehetősen csekély, ezért forrásértékük korlátozott. Segítségükkel azonban – a gyér adatok ellenére is – talán annyi mégis megfogalmazható, hogy a kora bronzkor hatvani kultúrájának életében nem volt ismeretlen a fémöntés. A településeken kis, helyi öntőműhelyek működhettek, ahogy ezt a formák töredékei is bizonyítják.³⁶

Összehasonlítva az ezt követő időszak leletanyagával, az öntőmintákat illetően sokat nem változott a helyzet. Bizonyára számos, publikálásra váró lelet finomíthatná a már eddig kialakult képet, addig azonban meg kell elégednünk a hatvani és a füzesabonyi kultúrák által lakott területekről, nem mindig hiteles feltárásokból származó leletanyaggal, felvetve ezzel a kulturális hovatartozás problematikáját is.³⁷

25. Vladár, J. 1973. 269.; Furmánek, V. 1980. 24.

26. Olexa, L. 1982. 394.

27. Furmánek, V. 1980. 25. II. t. 268–275.

28. Dušek, M. 1969. 6. ábra 1–9.; Furmánek, V. 1977. 287. XXII. 5., 9.; uő. 1980. 24., 25.; uő. 1981. 41–42. 2. ábra 1–2. Bóna István véleménye szerint a pilinyi nagyméretű csüngőkön a tiszafüredi bronzöntés hatása érezhető. Vö. Bóna I., 1960. 267.

29. Mozsolics A., 1942. 26. III. t. 2., 3., 20–21., IV. t. 32–33., 35., uő. 1967. 87.

30. Mozsolics A., i. m. 2. t.

31. Mozsolics A., i. m. 87.

32. Mozsolics A., i. m. 87.

33. Hachmann, R. 1957. 164.; Bóna I., 1958. 234.; Mozsolics A., i. m. 87.; Hänsel, B. 1968. 115.; Furmánek, V. 1980. 23.

34. Furmánek, V. i. m. 23.

35. Furmánek, V. 1977., 287.; Furmánek, V. 1980. 23.

36. Hänsel, B. 1977. 90–91.; Kalicz N., 1984. 200–201.

37. Bóna I., 1960.; Mozsolics A., 1967. 101.; Kalicz N., 1968. 162–163.; Bóna I., 1975. 156.; Kovács T., 1984a. 241.

Jóllehet a Mezőcsátról származó öntőminta hatvani kultúrkörnyezetből került napvilágra, azért besorolásával kapcsolatosan kétségek merültek fel. Ezt pedig éppen a mintán látható félhold alakú, tüskés csüngő negatívja indokolja. Úgy véljük, hogy az előzőekben sikerült kellő bizonyítékkal szolgálnunk arra vonatkozóan, hogy az idézett ékszertípus a középső bronzkori kultúrák népeinek sajátja, az azt megelőző időszak emlékeanyagában ismeretlen. Véleményünk szerint az ásatás kerámiaanyaga magában hordozza a hatvani kultúra fazekességének néhány jellegzetes vonását, mégis úgy tűnik, hogy a tárgyalt területen esetleg későbbi kultúrák – nevezetesen a füzesabonyi – jelenlétével is számolnunk kell. Nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy egy nagyobb felületen folytatott feltárás esetleg alátámasztaná hipotézisünket. (Igaz, ez nem törvényszerű, de a környezettől dombokon hatvani és füzesabonyi leleteket keverten találtak . . .³⁸)

Megfogalmazhatjuk tehát azt az óvatos véleményünket, mely szerint öntőmintaleletünk egyszerű, félhold alakú csüngője és a hatvani kultúrkörnyezet ellenére a másik csüngő jelenléte ennél későbbi datálást feltételez. A feltételes módot indokolja a viszonylag kisszámú forrásanyag, mely híjával van az igazán kvalifikált daraboknak. Ennek ellenére egyértelműen a hatvani kultúrának tulajdoníthatjuk a telepanyagot azzal a megkötéssel, hogy abban más kultúrák emlékeivel is számolnunk kell.

Függelék *Öntőmintaleletek Felsővadász-Várdombról³⁹*

A több éven át tartó felsővadászai ásatások eredményeként újkőkori (bükki kultúra), rézkori (hunyadihalmi csoport, badeni kultúra) és bronzkori (hatvani és füzesabonyi kultúra) leletanyag került a birtokunkba.⁴⁰ Sajnálatos módon azonban a mezőgazdasági munkák által – mélyszántás, homokbányászás – erősen igénybe vett területen lévő, évezredekken át lakott településen az említett kultúrák emlékei keverten fordultak elő. A feltárás során napvilágra került öntőminták közül hármat a földművelés által megbolygatott humuszban, egyet pedig –120 cm mélységben találtunk, régészeti objektumoktól függetlenül.⁴¹ S így – jóllehet hiteles lelőköri eredmények közül – azonban a bemutatásra kerülő darabok nem köthetőek csak és kizárólag egy kultúrához még akkor sem, ha az adott szelvényben túlsúlyban voltak egyik vagy másik kultúra jellegzetes tárgyai.

Öntőminta: Szürke színű, homokkőből készült, felületén két párhuzamosan futó, V alakú vajat. Törött. (4. t. 2). Méretei: H: 4,5 cm, Sz: 2,1×3 cm, M: 1,3 és 1,8 cm.

Öntőminta: Világosszürke színű, márgából készült, egyik vége felé erősen elkeskenyedő, simára csiszolt felületű, mindkét oldalán használt forma. A tárgyak negatívja V alakú. Törött (4. t. 3). Méretei: H: 5,8 cm, Sz: 3,1 cm, M: 1,8 és a másik vége teljesen elvékonyodó.

Öntőminta: Barna színű, puha homokkőből készült, rendkívül magas, szabálytalan forma, egyik oldalán miniatűr tör negatívjával. Törött (4. t. 4). Méretei: H: 4,8 cm, Sz: 3,8×2,8 cm, M: 5 cm.

Öntőminta: Világosbarna színű, homokkőből készült, lapos, csiszolt felületű töredék. Egyik széle felé elvékonyodó. Törött.⁴² Méretei: H: 5,8 cm, Sz: 3,4 cm, M: 0,8 és 1 cm.

38. *Kalicz N.*, 1968. 117.

39. A szerző ásatása. Leltározatlan, az anyag a Herman Ottó Múzeumban. A feltárásról szóló jelentést *I. S. Koós J.*, 1987. 18–20.

40. *S. Koós J.*, 1986. 103–106.

41. Az öntőminták előkerülési helyei: 15. szelvény 1. ásónyom: tör (4. t. 4), 7. szelvény 2. és 5. ásónyom: sima öntőforma és bronzhuzal (4. t. 2), 11. szelvény 2. ásónyom: bronzhuzal (4. t. 2).

42. Mivel ezen a darabon öntőforma nem látható, ezért nem mutatjuk be képen. Azonban kidolgozási technikája, formája alapján egyértelműen ide sorolható.

A 4. tábla 2. ábra alatt szereplő öntőminta egyik oldala sima, másikon két, V alakú öntőforma látható. A 3. ábrán lévő, kétoldalas formában is bizonyára ugyanezt a tárgytípust állíthatták elő, mint az előzőben, öntőformáik ugyanis szinte csaknem egyeznek. Mivel mindkettő törött, a felismerést segítő részek hiányoznak, ezért csak feltételezhetjük, hogy bronzhuzalok készítéséül szolgáltak.⁴³

Utolsóként ismertetjük azt az öntőmintát, mely az előzőeknél részletesebb elemzést érdemel. Mint a leírásból kiderül, egy miniatűr törő körvonalai rajzolódottak ki a minta felületén. A kora és középső bronzkor törtípusainak áttekintését, eredetük kérdésének tisztázását végezte el Kovács Tibor a tiszafüredi temető sírmellékletei alapján.⁴⁴ Részletes elemzésben csoportosította a korai markolatlapos bronztöröket, melyek között helyet kaptak a miniatűr nyeles darabok is. Az e típushoz tartozó legismertebb leletek a hernádkaki temető 89. és 90. gyermeksírjaiból származnak.⁴⁵ Analóg példányokat Hájek Barca I. rétegeből ismertet,⁴⁶ míg Horedt a wietenbergi kultúra telepéről.⁴⁷ Jellemzőjük a keskeny markolat és penge, enyhén lekerékített, széles vállal, hasonlóan a mi felsővadászi töredékformánkhoz. A publikálásra került forrásanyagban egyébként eddig csak Pecica (Pécska) X. szintjéből került bemutatásra miniatűr törő öntőmintája.⁴⁸

A gyéren előforduló emlékek ellenére módosult a Mozsolics Amália által e témában – a zsadányi-orosi-pusztai leletegyüttes miniatűr csákánya és lándzsája kapcsán – felvázolt kép, mely szerint az ilyen típusú leletek csak sírokban találhatóak.⁴⁹ Az utóbbi évek kutatásai bizonyították e tétel részbeni igazságát, példaként említve a barcai és wietenbergi települések e dolgozatban is felsorakoztatott törjeit.⁵⁰

A miniatűr leletek és öntőminták a Kárpát-medence keleti felében már a középső bronzkor első felében megjelennek telepeken és sírokban egyaránt. E korai időszak fémművességéről meglehetősen keveset tudunk, azonban tény, hogy a fűzesabonyi kultúra népessége már a kezdetektől saját, önálló fémművességgel rendelkezett. Virágzását, igazán jelentőssé válását azonban csak a klasszikus és késői időszakában érte el. Műhelyeikből a kezdeti időkből jobbra török kerültek ki, melyek akkoriban a legfontosabb támadó fegyverek lehettek.

A hernádkaki temető 89. és 90. gyermeksírjaiban talált miniatűr török alapján feltehető, hogy a kora bronzkorban több variánsban használt fegyvertípus már ekkor is divatban volt.⁵¹ Keltezésükhöz az említett sírok edényei nyújtanak fogódzót, melyek a kultúra fazekasságának korai termékei.⁵² Fentiek ismeretében a 90. sír kis votív törje

43. A kétoldali használatnak és kidolgozásnak megvolt a maga célszerűsége: ennek oka abban keresendő, hogy a nyersanyagot a legtöbb esetben nehéz volt beszerezni és a kezdetleges eszközökkel a célnak megfelelően megmunkálni.

44. Kovács T., 1973a. 21–22.; *uő.* 1973b. 157–166.; *uő.* 1982. 160.; *uő.* 1984a. 241–242.

45. Kovács T., 1973b. 161.; Bóna I., 1975. 157., 163. t. 1. Vö. még Hájek, L. 1961. 13. ábra 2.

46. Hájek, L. 1961. 72. 14. kép.

47. Horedt, K. 1960. 13. kép 4–5.

48. Horedt, K. i. m. 129.

49. Mozsolics A., 1967. 154.

50. Kovács T., 1982. 160.; *uő.* 1986. 27–28.

51. Bóna I., 1975. 157., 163. t.; Kovács T., 1984a. 241. LXVIII. t. 3.

52. Bóna I., 1975. 157., 161. t. 8., 10., 14.; Kovács T., 1982. 160.; *uő.* 1984a. 242.

és kerámiai megkérdőjelezhetik a Horedt által kora bronzkorinak tartott, Wietenbergen napvilágra került fegyver korszakba sorolását.⁵³

Összegezve az eddig elmondottakat, a következőket állapíthatjuk meg: a Felsővadászon kiásott öntőminták közül kettő (4. t. 2–3) esetében – sérült állapotuk és előke-rülésük bizonytalansága miatt – nehéz eldönteni a kulturális hovatartozást.

Ugyanakkor a miniatűr tör formáját őrző töredék meghatározása analóg darabok alapján már könnyebb, ugyanis a korai markolatlapos bronztörök harmadik csoport-jába tartozó miniatűr fegyverek sajátosságai ismerhetők fel rajta. A hernádkaki, a barcai, a wietenbergi párhuzamok és a pecicai (Pécska) öntőminta alapján tehát leletün-ket a középső bronzkori füzesabonyi kultúra fémművességének korai termékeként tarthatjuk számon.

IRODALOM

Bóna I.,

1958. Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus. Acta Arch. Hung. 9. 211–243.

1960. Bronzezeitliche Schmuckgiesserei in Tiszafüred-Ásotthalom. AUSB 2. 261–270.

1975. Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. Budapest

Dušek, M.

1969. Birituelles Gräberfeld der karpatenländischen Hügelgräberkultur in Dolný Peter. Arch. Slov. 4.

Furmánek, V.

1977. Pilinyer Kultur. Slov. Arch. XXV. 251–370.

1980. Die Anhänger in der Slowakei. PBF XI/3 München

1981. Die Anfänge der Pilinyer Kultur. Slov. Arch. XXIX. 37–50.

Hachmann, R.

1957. Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südosteuropäi-schen Beziehungen. Hamburg

Hájek, L.

1957. Hlinené lidské plastiky z doby bronzové v Barci u Košic. Slov. Arch. V. 323–338.

1961. Zur relativen Chronologie des Äneolithikums und der Bronzezeit in der Ostslowakei. In: Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit. Bratislava 59–76.

Horedt, K.

1960. Die Wietenbergkultur. Dacia 4. 107–137.

Hänsel, B.

1968. Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. Bonn

1977. Zur historischen Bedeutung der Theisszone um das 16. Jahrhundert v. Chr. JIVU Frankfurt

Kalicz N.,

1968. Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. Budapest

1984. Die Hatvan-Kultur. In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nord-balkans. Beograd 191–215.

Kemenczei T.,

1979. Das mittelbronzezeitliche Gräberfeld von Gelej. Rég. Füz. Ser. II. No. 20.

S. Koós J.,

1986. Archäologische Beiträge zur Geschichte der Bükker Kultur in Nordostungarn. In: Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbar-gebieten. Nitra. 103–106.

1987. Jelentés a Felsővadász-Várdombon folytatott ásatásokról, 1982–1984. HOM. Közl. 24/1986. 18–20.

1988. Bronzkori csüngő Nagyrozvágyról. HOMÉ XXV–XXVI. 69–80.

Kovács T.,

53. *Horedt, K.* 1960. 129. 13. kép 5.; *Kovács T.,* 1973b. 161.

- 1973a. Representations of weapons on bronze age pottery. *Fol. Arch.* XXIV. 7–31.
 1973b. Korai markolatlapos bronztörök a Kárpát-medencében. *Arch. Ért.* 100. 157–166.
 1982. Die terminologischen und chronologischen Probleme der frühen und mittleren Bronzezeit in Ostungarn. In: *Atti X. Simp. Int. Neol. Etá Bronzo in Europa.* Verona 153–164.
 1984a. Füzesabony-Kultur. In: *Kulturen . . . Beograd* 235–255.
 1984b. Die Koszider-Metallkunst. In: *Kulturen . . . Beograd* 376–388.
 1986. Zsadány-Orosi puszta: Ein alter Hortfund (Grabfund?) nach der Restaurierung. *Comm. Arch. Hung.* 27–48.

Mozsolics A.,

1942. A kisapostagi kora bronzkori urnatemető. *Arch. Hung.* 26.

1967. Bronzefunde des Karpatenbeckens. Budapest

Novotná, M.

1983. Metalurgia opevnených ošád. *AR XXXV.* 63–71.

Olexa, L.

1982. Siedlungen und Gräberfelder aus der Bronzezeit von Nižná Myšľa in der Ostslowakei. In: *Südosteuropa zwischen 1600 und 1200 v. Chr.* Berlin 387–397.

1987. Gräber von Metallgiessern in Nižná Myšľa. *AR XXXIX.* 255–275.

Točík, A.

1964. Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. *Arch. Slov. Fontes* 5.

Vladár, J.

1973. Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. *Slov. Arch.* XXI. 253–357.

SIEDLUNGSSPUREN AUS DER FRÜHEN BRONZEZEIT IN MEZŐCSÁT-OROSZDOMB

Zu Beginn der sechziger Jahre führte Nándor Kalicz Feldforschungen in der Gemarkung von Mezőcsát aus; dabei konnte er in Oroszdomb Gefäße aus der frühen Bronzezeit sammeln.¹⁻²

Darauf hin wurden Probegrabungen vorgenommen, bei denen ein Siedlungsschnitt aus der Hatvan-Kultur das Tageslicht erblickte. In diesem Quellenmaterial kommen die so typisch geformten und gemusterten Keramiken der Einwohnerschaft von Hatvan vor: Töpfe mit Textil- und Besenstrichmuster, Amphoren, Krüge und Fragmente von Schüsseln.³⁻⁵ Ein besonders beachtenswertes Stück dieses Fundensembles ist die Gussform aus Sandstein, in der ein einfaches halbmondförmiges Anhängsel und ein Anhängsel mit gedrehtem Ende und Mittelstück zu sehen ist. Ebenso wie auf unserem Gebiet so kommen auch auf dem Gebiet der Slowakei Gussformen nur in geringer Zahl vor. Analoge Stücke sind uns aus Tiszafüred, Dunaújváros, Barca und Vesele bekannt.⁶⁻¹⁴

Das einfachere, halbmondförmige Anhängsel kam schon in der frühen Bronzezeit vor. Mit seiner Existenz kann bis hin zur Piliny-Kultur gerechnet werden. Das andere Anhängsel mit dem gedrehten Ende und dem Mittelstück trat hingegen erst in der mittleren Bronzezeit auf und wurde dann bekannt.¹⁵⁻³⁵ In unserem Fall nun wirft sich die Frage nach der kulturellen Zugehörigkeit auf: das heisst; Die Metallgiesser welcher Kultur, die der Einwohnerschaft aus Hatvan oder aus Füzesabony, haben dieses Stück angefertigt? Wir vertreten die Meinung, dass es letztere waren. Gestützt wird diese Annahme durch die Datierung des Anhängsels.³⁶⁻³⁸ Volle Gewissheit hierüber würden wir aber erst dann erfahren, wenn eine weitere Ausgrabung die Existenz der Füzesabony-Kultur in Oroszdomb bestärken würde.

Im Anhang der Arbeit wird über die Gussformen berichtet, die in den vergangenen Jahren bei Ausgrabungen zu Tage gefördert wurden. Im Ergebnis von Ausgrabungsarbeiten in Felsővadász-Várdomb gelangten vier in unsere Sammlung.³⁹⁻⁴¹ Davon ist die

eine Form eine einfache, zerbrochene, und in zweien wurden wahrscheinlich Bronze-
drähte gegossen, während die vierte zum Giessen eines Miniaturdolches gedient haben
mag.⁴²⁻⁴³ Funde dieser Art sind unseres Wissens bisher nur von Pécska (Pecica) bekannt,
während uns kleine Dolche aus den Gräbern der Friedhöfe von Hernádkak, Megyaszó
und Tiszafüred aus der Füzesabony-Kultur bekannt sind.⁴⁴⁻⁴⁵ Ausserhalb des Landes
publizierte Funde sind die Erinnerungen an die Kultur von Barca und Wietenberg.⁴⁶⁻⁴⁷
Aufgrund der hier aufgezählten Parallelen sowie unter Zuhilfenahme des begleitenden
Keramikmaterials werden Funde dieser Art von der Forschung für frühe Stücke aus
der Metallbearbeitung der Füzesabony-Kultur gehalten.⁴⁹⁻⁵³

Judit S. Koós